

ისტორიის, როგორც სამეცნიერო დარგად და აკადემიურ დისციპლინად ჩამოყალიბება XIX საუკუნეს უკავშირდება. ამ პერიოდში შემუშავდა ისტორიის მეცნიერული კვლევის მეთოდი და ეს საქმე პროფესიად იქცა. „გადმოეცა ისტორია ისე, როგორც ეს სინამდვილეში ხდებოდა — ეს იყო XIX საუკუნის ისტორიკოსების ძირითადი მოთხოვნა, თუმცა საამისოდ ინფორმაციის საკმაოდ დიდი ბაზა იყო საჭირო და კვლევის ძირითადი მიმართულებები ამ კუთხით მიმდინარეობდა. ასეთი აქცენტირება მეთოდებზე გულისხმობდა არა მხოლოდ ისტორიული წყაროების კრიტიკულ შესწავლას, არამედ წარსულის ინტუიციურ წვდომასაც. ეს უკვე იყო ისტორიის მეცნიერული, პროფესიონალური შესწავლის მოთხოვნილება. უკვე საუკუნის ბოლოს ისტორიული კვლევის მეთოდებში გამოიკვეთა ცნობილი ტრიადა-ევრისტიკა-კრიტიკა-ინტერპრეტაცია. ევრისტიკის საფეხურზე ისტორიკოსი მოიძიებს ისტორიულ წყაროებს, მეორე ეტაპზე კრიტიკულად სწავლობს მათ და, ბოლოს, დადგენილი ისტორიული სურათის გადმოცემის პროცესში ახდენს მათ ინტერპრეტაციას, ანუ ცდილობს გაიგოს და გასაგები გახადოს ესა თუ ის ისტორია.

ევროპულ ისტორიოგრაფიაში ამ მიმართულებით ფართო მეთოდოლოგიური ბაზა შექმნეს ლეოპოლდ რანკემ, თეოდორ მომზენმა, იოჰან გუსტავ დროიზენმა. მართალია, ისინი თეორეტიკოსები უფრო იყვნენ, მაგრამ მათი კვლევის მეთოდები იმთავითვე მოექცა პრაქტიკოსი ისტორიკოსების ყურადღების ცენტრში. XIX საუკუნის ბოლოს ე.წ. პოზიტივისტებმა მეცნიერული კვლევის მეთოდები კიდევ უფრო დახვეწეს — მათი მიზანი იყო ისტორიის შესწავლის გზების მეცნიერულობის დადგენა და შემდეგ ამ მეთოდებით ისტორიული სინამდვილის დადგენა. შარლ სენიობისი, ოგიუსტ კონტი, შარლ ლანგლუა, იპოლიტ ტენი და სხვ. კვლევის მეთოდის სრულყოფის ძიებაში მთელ მსოფლიოში იყვნენ ცნობილები. თავის მხრივ, კოლნგეუდის და ბენედიტო კროჩეს მოღვაწეობამ კიდევ ერთი ახალი ტალღა შემოიტანა ისტორიული მეცნიერების სფეროში, ხოლო XX ს-ის დასაწყისში ფრანგული ე.წ. „ანალების სკოლამ“ (მ. ბლოკე, ლუსიენ ფევრი, ფერნან ბროდელი და სხვ.) უფრო მეტი „მეცნიერული“ ხასიათი შესძინეს ისტორიოგრაფიას. მათი პრინციპის მიხედვით ისტორიულ კვლევას ადამიანის საქმიანობის უკლებლივ ყველა სფერო უნდა მოეცვა, რაც, თავის მხრივ, ნიშნავდა ისტორიის კვლევაში დისციპლინათშორის კავშირს, რაც გულისხმობდა ორი პრინციპის განსახორციელებლად ისტორიის მომიჯნავე სხვა სამეცნიერო დარგებთან — გეოგრაფიასთან, ხელოვნებასთან,

ფილოსოფიასთან, ფილოლოგიასთან, ლინგვისტიკასთან, ნუმისმატიკასთან, არქეოლოგიასთან და ა.შ. თანამშრომლობას და მათი კვლევის მეთოდების შეთვისებას (ბ. კროჩე ხაზგასმითაც კი მიუთითებდა, რომ ისტორიკოსმა არა მარტო უნდა აღადგინოს, არამედ უნდა დაწეროს კიდევ ისტორია). ფაქტი იყო, რომ თეორიულმა კვლევებმა დღის წესრიგში დააყენა ისტორიული წყაროების გამოვლენა — როგორც ისტორიული გამოკვლევის საფუძვლის წინ წამოწევა — ისტორიული თხრობა წარმოუდგენელი გახდა თავად წყაროების დამოწმების გარეშე.

როგორც ვხედავთ, ისტორიკოსის მიერ მოძიებული წყარო არაა არგუმენტაციისათვის ვარგისი მტკიცებულება. მას ასეთად ისტორიკოსი აქცევს. ისტორიული რეალობის შეძლებისდაგვარად ზუსტად აღსადგენად ისტორიკოსმა რთული გზა უნდა გაიაროს. მიყვებოდნენ თუ არა ამ გზას XX საუკუნის ქართველი ისტორიკოსები? იზიარებდნენ თუ არა იმდროისათვის აღიარებულ მეცნიერული კვლევის მეთოდებს? და, საერთოდ, როგორ, რა ფონზე წარმოგვიდგება XX საუკუნის ქართული ისტორიული მეცნიერება მსოფლიო ისტორიოგრაფიული სკოლების ფონზე?

ასეთ საკითხებზე მსჯელობისას აუცილებლად გაგვახსენდება ქართული ისტორიოგრაფიის ბრწყინვალე წარმომადგენელი ექვთიმე თაყაიშვილი.

ექვთიმე თაყაიშვილი აქტიურ სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობას ეწეოდა. იგი გახლდათ ისტორიკოსი, არქეოლოგი, ქართული მწერლობის ისტორიის მკვლევარი, მსგავსად იმდროინდელი ევროპელი ისტორიკოსებისა, მასაც კარგად ესმოდა როგორ უნდა მომხდარიყო ისტორიული ცოდნის ორგანიზება და რომ საამისოდ ყველაზე მოსახერხებელი ამ ცოდნის შენახვა, გადარჩენა და მომავლისთვის გადაცემა იყო. ასე შეიქმნა მისი თაოსნობით 1907 წელს საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმი, რითაც მან მეცნიერების მრავალი ნაშთი სამუდამო და უდაო დალუპვისაგან იხსნა და ქართულ სიძველეთა და ხელოვნების მეცნიერების მომავალს განვითარების საუკეთესო პირობები შეუქმნა. საზოგადოება პირველი დღეებიდანვე შეუდგა საგამომცემლო მუშაობას და დააარსა ორი პერიოდული ორგანო: „ძველი საქართველო“ და „საქართველოს სიძველენი“. პირველში იბეჭდებოდა რეფერატები და გამოკვლევები, საქართველოს შესახებ ნათარგმნი სტატიები, ქრონიკები და ფოლკლორული მასალები, მეორეში კი — ქვეყნდებოდა სიგელ-გურჯები, ისტორიული წერილები და სხვა დოკუმენტური აქტები. საეთნოგრაფიო საზოგადოება დიდ ყურადღებას უთმობდა ზეპირსიტყვიერების შესწავლას, როგორც ისტორიის

შესწავლის ერთ-ერთ აუცილებელ ხერხს. მკვლევარი ზეპირსიტყვიერების შესწავლას მოითხოვდა კომპლექსურად, მოსაზღვრე დისციპლინების გათვალისწინებით. მისი ძალისხმევით ქართული ზეპირსიტყვიერების მრავალი ნიმუში გადაგვირჩა და შემოგვინახა.

უნდა აღინიშნოს, რომ 1907-1917 წლებში ქართული ფოლკლორის ადგილზე საპატიო ადგილი უჭირავთ: თუშეთში – ივანე ბექურაულს, ფშავეში – ვაჟა-ფშაველას, ქართლსა და კახეთში – ია კარგერეთელს, თედო რაზიკაშვილს, ქიზიყში – აკაკი შანიძეს, იმერეთში – სევესტი გაჩეჩილაძეს და მესხეთში – კონსტანტინე გვარამაძეს, ასე იყო სხვა კუთხეებშიც. ექვთიმე თაყაიშვილის ორგანიზებით მათ მრავალი ძეგლი შემოუნახეს მომავალ თაობებს. ექვთიმე თაყაიშვილის არც ამ ლეგენდების საფუძველზე ისტორიული რეალობის აღდგენის მცდელობა იყო უცხო.

ისტორიული კვლევის მეთოდებში უმნიშვნელოვანესია ლინგვისტური მასალების როლი. ე. თაყაიშვილმა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებასთან ლინგვისტური განყოფილება დააარსა. მეცნიერი ეხებოდა ლიტერატურული ძეგლების ენას, ლექსიკისა და აქცენტუაციის საკითხებსაც კი ქართული ხელნაწერების შესწავლაში დიდ ყურადღებას უთმობდა კატალოგიზაციის როლს. იგი აგროვებდა ხელნაწერებს, სწავლობდა მათ. 1895 წელს გამოაქვეყნა „სიბრძნე ბალავარი“, იასე ტლაშაძის „კათალიკოზ-ბაქარიანი“, ვარდან აიგაკელის (XII ს.) იგავ-არაკები, კრებული „მედის ნიგნი“ (1899 წ.). იგი გამოსცემდა ბარათაშვილის ლექსებსაც და წერილებსაც. ექვთიმე თაყაიშვილის ნაშრომების გარეშე ძველი ქართული ლიტერატურის კვლევა და მეცნიერული შესწავლა იმ სიმაღლეზე ვერ ავიდოდა, როგორც ეს დღესაა.

ექვთიმემ დიდი როლი შეასრულა რუსთველოლოგიაშიც. მან თავი მოუყარა „ვეფხისტყაოსნის“ 17 ხელნაწერს, 24 ხელნაწერის შესახებ კი ინფორმაცია შეკრიბა. მათ შორის, უძველესი იყო 164 წლის ხელნაწერი. ხელნაწერების დიდი ნაწილი მოხატულიც კი იყო (პელაგია წერეთლისეული „ვეფხისტყაოსანი“).

ექვთიმესთვის, როგორც ისტორიის შესწავლის კარგი სპეციალისტისთვის, დახვეწილი მეთოდოლოგიისთვის, რომელიც მთელი ძალისხმევით ცდილობს ისტორიის შესწავლისთვის საჭირო ფაქტების გამოვლენას, დამახასიათებელი იყო უცვლელი სახით გამოცემა ის, რასაც ნახავდა – ქართლში მოგზაურობის დროს მან აღმოაჩინა „სახელმწიფოს კარის -----“ ხელნაწერი, რომელიც უცვლელი სახითაც გამოაქვეყნა და მრავალი სხვა.

განუზომლად დიდია ისტორიის შესწავლის საქმეში არქეოლოგიის როლი. 1917 წლამდე ექვთიმე თაყაიშვილი იყო ერთადერთი ქართველი არქეოლოგი, რომელიც გათხრებს აწარმოებდა. თანამედროვე გაგებით არქეოლოგია მხოლოდ გათხრების წარმო-

ბას გულისხმობს, ექვთიმეს თანამედროვეთ კი, ისევე როგორც მას, ეს ტერმინი უფრო ფართოდ ესმოდათ: მასში შედიოდა ტაძართა და საეკლესიო ნივთთა აღწერა, ჩაფლული განძის აღწერა და სხვ. ექვთიმე ამ მიზნით ბევრს მოგზაურობდა, ხშირად პირადი ხარჯებითაც. მეცნიერება იმოგზაურა და აღწერა: კახეთში – ალავერდი, შუამთა, ბოდბე, თელავი, გრემი, იყალთო, ახმეტა და სხვ. იმერეთში – საჩხერე, ჯრუჭი, კაცხი, გელათი, ქუთაისი და სხვ., რაჭაში – გლოლა, ჭიორა, ღება, ონი, წესი, მრავალძალი, სხვა, ბეგეული, ნიკორწმინდა და ა.შ.; სამეგრელოში აღწერა – მარტვილი, ცაიში, ზუგდიდი, ნალენჯიხა, ბანძა, აბაშა, სუჯუნა და სხვ., ლეჩხუმ-სვანეთში – ლაბეჭინა, საირმე, ლაჯანა, ორბელი, ლენტეხი, ჩოლერი, საშხეთი, უშგული და სხვ. მართლაც რომ შთამბეჭდავი იყო ექვთიმე თაყაიშვილი – როგორც წყაროების გამომვლენი და მისი ინტერპრეტატორი.

ამავე დროს, მან მრავალი ცალკეული სტატია მიუძღვნა საქართველოს არქეოლოგიურ მასალებს, გამოაქვეყნა ცალკეული ისტორიული ძიებანი, უყურადღებოდ არ ტოვებდა საქართველოს ისტორიიდან საკამათო საკითხებსაც კი, და თავისი შეხედულებები გააჩნდა ბევრ მათგანზე.

მართალია, ექვთიმე თაყაიშვილის გამოცემებისთვის დამახასიათებელია სუფთა არქეოლოგიური კვლევის ხასიათი, მაგრამ ისინი ძალიან მნიშვნელოვანი და საჭიროა ასევე საქართველოს ხელოვნების ისტორიისთვის, რამდენადაც მოიცავენ ძალიან დიდ ფაქტობრივ მასალას. მიუხედავად იმისა, რომ, ისინი, ასე ვთქვათ, ხანდახან არასრული კვლევითი ხასიათისაა, ნაჩქარევი, ფრაგმენტული და შესაძლოა, მცდარი დასკვნებისა, წარმოდგენილი მასალა მაინც ფასდაუდებელია საქართველოს ხელოვნების ისტორიისა და ამ სფეროს – კონკრეტულად ისტორიის, ისტორიული მეცნიერების შესწავლისთვისაც.

ამით იგი ნამდვილად რომ გვევლინება მეცნიერად, რომლისთვისაც უმნიშვნელოვანესი იყო დისციპლინათმორის კავშირების დადგენა და კვლევის მეთოდებად მათი გამოყენება და, რაც მთავარია მისი პრაქტიკული განხორციელება.

არქეოლოგიური გათხრების დროს იგი ავლენდა პარალელებს არა მარტო ხელოვნების ისტორიასთან, არამედ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ლანდშაფტს და, საერთოდ, ძეგლის ადგილმდებარეობას, მის გეოგრაფიას; არანაკლებ ყურადღებას აქცევდა ძეგლის ფოტოფიქსაციასაც. მას მუდამ ახლდნენ თან ფოტოგრაფები, თვლიდა რა, ძეგლის აღწერის ტექსტუალური წილის ყველაზე დიდ საყრდენს ფოტო წარმოდგენდა. სამუშაოს დასრულების შემდეგ დიდ ყურადღებას უთმობდა ძეგლის იდენტიფიცირებას – ძეგლი-ფოტოს ნუმერაციის პრინციპზე დალაგებას, რათა არაფერი დაუზუსტებელი არ გაპარულიყო. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბევრი ძეგლი დღეისთვის დაკარგულია, ექვთიმეს შრომებს ამ მხრივ უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ; ხშირად ექვთიმესეულ ძეგლის აღწერას აქვს ინვენტარული ხასიათი, მაგრამ თითქმის ყოველთვის ახლავს თარიღი – ექვთიმეს

მიერ დაზუსტებული, ყოველ შემთხვევაში იგი ძეგლის დათარიღებას ისტორიის კვლევის აუცილებელ დეტალად თვლიდა.

არქეოლოგიური მასალის დახარისხებისას დიდ ყურადღებას უთმობდა ისტორიული პირების იდენტიფიკაციას, თუმცა იყო ხარვეზებიც, რომელთა მოძიება დამატებითი მასალების გარეშე შეუძლებელი იყო, მაგრამ გარემო პირობების გამო (თუნდაც ემიგრაციის გამო) მას ხშირად არ მიუწვდებოდა ხელი ასეთ მასალებზე. მთავარია, რომ კვლევითი მეთოდების დახვეწისათვის იგი ამ სფეროსაც დიდ ყურადღებას აქცევდა (მაგალითად, ივანე ვარდანისძე, ლაბეჭანის და ლანჭვანის წმ. გიორგის ხატის წარწერაში – მან მიიჩნია გიორგი III-ის თანამედროვედ და თუმცა, ხელოვნებათმცოდნეები (გ. ჩუბინაშვილი) იგი ცალსახად XI საუკუნედ ათარიღებენ მხატვრული სტილის მიხედვით).

როგორც აღვნიშნეთ, ექვთიმე ბევრს მოგზაურობდა, რომლის კროსი იგი არქეოლოგიურ გათხრებსაც აწარმოებდა (1889-1917 წწ.). 1902, 1907, 1917 წლებში მან იმოგზაურა სამხრეთ საქართველოში, რომელიც ამჟამად თურქეთის შემადგენლობაშია. ეს მოგზაურობები, ძალიან იყო ნაყოფიერი. მან აღწერა ოშკი, ხახული, პარხალი, იშხანი, ტაოსკარი და სხვა ძეგლები და ფასდაუდებელი მასალა შემოგვინახა.

მოპოვებული მასალების გამოცემისას ექვთიმე ხაზგასმით აღნიშნავდა კვლევის დაწყება დაგეგმვის აუცილებლობას და მიღებული დასკვნების საფუძველზე – სამომავლო მეცნიერული დასკვნების გაკეთებას. ამ საქმეში მნიშვნელობას ანიჭებდა უწვრილეს დეტალებსაც კი. მაგალითად, სვანეთის ეკლესიების აღწერისას მრავლად აღმოჩნდა რელიკვიებიც, რომლებიც ამ ტაძრებში ინახებოდა. ბევრი მათგანი ადრექრისტიანული ხანის იყო (სირია-პალესტინა — არქემენიდური პერიოდის, ასევე — ევროპული და სხვ.). ასეთ დეტალებს ექვთიმე თაყაიშვილის მხარის ზოგადი ისტორიული კონტაქტების დადგენისთვის იყენებდა – თუნდაც შესაძლო სახელმწიფოებრივი კონტაქტების დადგენისათვის.

ექვთიმე თაყაიშვილი იზიარებდა იმ აზრს, რომ სვანეთი ნამდვილი „სამჭედლო“ იყო ქართულ კულტურის ძეგლებისა, თუმცა იმასაც აღნიშნავდა, რომ ეს მხარე მართლაც იყო ქართული განძის „შემნახველი ადგილი“, „შესანახი ადგილი“. არქეოლოგიურ ძეგლებზე მუშაობისას და ძეგლის სტრატეგრაფიისას მეცნიერი ითვალისწინებდა მის შესაძლო, სავარაუდო დანიშნულებას და აღწერდა მას; ციხე-სიმაგრეთა დროს აუცილებლად აქცევდა ყურადღებას საფორტიფიკაციო ნაგებობებს და მათ ისტორიულ დანიშნულებაზე სათანადო დასკვნები გამოჰქონდა.

არქეოლოგიური მოგზაურობის დროს არ ივინყებდა საეკლესიო ისტორიისთვის საჭირო მასალის მოძიებასაც. ამ მხრივ უმნიშვნელოვანესი იყო მონაცემების ჩაწერა ჩანგლის შესახებ – ეს იყო სომხეთის ტერიტორიაზე არსებული საეპისკოპოსო კათედრა – ალაშკერტში. ჩანგლი სომეხ ქალკედონიტებს ემსახურებოდა, რომლებიც მსახურებას ქართულად ალას-

რულებდნენ.

ექსპედიციების დროს არ გამორჩებოდა არც ნუმიზმატიკის როლი – იგი სწავლობდა ძველი ლითონის ფულებს, მედლებს, იძლეოდა მათ თავდაჭერილ, მაგრამ სწორ დახასიათებებს, მიუთითებდა ამა თუ იმ მონეტის გავრცელების არეალზე და სხვ. იგი ერთ-ერთი პირველი იყო ასეთი მასალების შეგროვებაშიც.

არანაკლებ ყურადღებას აძლევდა ექვთიმე თაყაიშვილი სამეცნიერო შრომების, წიგნების, სტატიების — არქიტექტონიკის, რათა ისინი ადვილად აღსაქმელი ყოფილიყო და პრაგმატიკულადაც ადვილად გამოსაყენებელი მკითხველისთვის აუცილებლად თვალში მოუხვდებოდათ მის მიერ გამოცემული წიგნების სტილიც. ფაქტია, რომ მისი წიგნები დამსახურებულად ითვლება ძველი საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ საუკეთესო გზამკვლევად.

გამომდინარე ზემოთქმულიდან ექვთიმე თაყაიშვილის ღვაწლი შეიძლება რამდენიმე ასპექტით წარმოვიდგინოთ: პირველ რიგში, იგი უნდა განვიხილოთ როგორც არქეოლოგიური მეთოდებით კარგად „შეიარაღებული მკვლევარი – ისტორიკოსი, რომელიც მიზანმიმართულად გეგმავდა ექსპედიციებს; მეორე მხრივ, იგი წარმოგვიდგება როგორც ისტორიის სისტემური მკვლევარი და კვლევის მეთოდებად იყენებს: ფიტოფიქსაციის, წყაროთა მონაცემებს, ეპიგრაფიკას, ეთნოგრაფიულ მასალებს, ისტორიულ დოკუმენტებს, აგიოგრაფის, ზეპირსიტყვიერებას, პირად წერილებს, მემუარებს; ამავდროულად ყურადღებას ამახვილებს ეკონომიკურ ფაქტორებზე (ცდილობს დაინახოს მხარის ეკონომიკური მდგომარეობა ძეგლის აგების პროცესში), იყენებს ისტორიულ პარალელებს და მიღებულ შედეგებს უდარებს გამოთქმულ ჰიპოთეზებს; დიდ ყურადღებას უთმობდა ისტორიის პოპულარიზაციას და სხვ.

თავისი კვლევის მეთოდებით ექვთიმე თაყაიშვილი ახლოს დგას თანამედროვეობის ცნობილი ისტორიოგრაფების გვერდით და ქართულ საისტორიო მეცნიერების ღირსეულ ადგილს უმკვიდრებს მსოფლიო მეცნიერებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Б. Кроче, Теория и история историографии, 1998, с. 1-192.
2. Блок М., Апология истории или ремесло историка, М.: Наука, 1986, с. 254.
3. შ. კვანტალიანი, ზეპირსიტყვიერების კომპლექსურად შესწავლის ცდები კრებულში ექვთიმე თაყაიშვილის „ძველ საქართველოში“, თბ., 2010, ლიტ. ინსტ, გვ. 214-227.
4. იქვე.
5. იქვე.
6. იქვე.
7. რ. მეტრეველი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება; თბ., 1982; ი. მეგრელიძე, „ექვთიმე თაყაიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა“, თბ., 1989.
8. იქვე.
9. რ. მეტრეველი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება; თბ., 1982; ი. მეგრელიძე, „ექვთიმე თაყაიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა“, თბ., 1989.
10. Сообщения АНГССР, т.х. 1949, №1,6,8. Труды Тбил. Университета, м. 34 (1948); 39 (1950); 43 (1951); Вестник музея Грузии, м. XVI-B (1950); Хроника Сумбата Давидовича о Тао-Кларджетских Багратионах, 3-е изд., Тб., 1943; Сообщения АИГССР, м-IX, 1948, №9-10, Вестник Музея Грузии, м. XVII – В Воспоминания о грузинских писателях в Литератури Моамбе, м. VI, вын. 1, (1952).
11. იქვე; მარტვილის მონასტერი, ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1993, რედ. ბ. კუდავა, გვ. 1-80.
12. იქვე.
13. საქართველოს სიძველენი, ტ. 2., 1909, გვ. 500; ქართული ხელოვნება, თბ., 1991.
14. იქვე, რ. მეტრეველი;
15. იქვე, Е. С. Такашвили, Археологическая экспедиция, 1917-го года, Тб., 1952.
16. ექ. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს, პარხლი, 1938, გვ. 88.